

7 EKİM SONRASI TÜRKİYE'NİN GAZZE DİPLOMASİSİ: FİLİSTİN'DE BARIŞ İNŞASINA YÖNELİK İMKÂN VE SINIRLAR

Türkiye's Gaza Diplomacy After October 7: Opportunities and Challenges to Peacebuilding in Palestine

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet MENGÜASLAN*

Geliş Tarihi: 28.01.2024 | Yayına Kabul Tarihi: 29.03.2024

Öz

Bu çalışma 7 Ekim sonrası Türkiye'nin Gazze Diplomasininin Filistin'de barış inşasına yönelik imkân ve sınırlarını ele almıştır. Çalışma Filistin'de barış inşası süreçlerinde yaşanan çözümsüzlüklerin aşılmasına yönelik yenilikler sunması dolayısıyla Gazze diplomasininin kilit bir konumda olduğunu ileri sürmüştür. Geleneksel diplomasi araçları Gazze'de 7 Ekim'de başlayan çatışmalar sonrası İsrail'in oran-tısız güç politikalarından caydırılması ve barış için adımlar atılması konularında yetersiz kalmıştır. Genel anlamda Filistin-İsrail meselesinde yaşanan bu çözümsüzlük ve sürünceme hali yeni fikir, yaklaşım ve çözümleri zorunlu kılmaktadır. Bu noktada, Türkiye'nin insani diplomasi anlayışıyla şekillendirdiği Gazze diplomasisi meselenin iki-devletli çözüm temelinde çözümlenebilmesi için somut adımlar ve işlevsel mekanizmalar – özellikle “garantörlük formülü” – ortaya koymuştur. Çalışma, süreç takibi yönetimi yardımıyla, Gazze diplomasisi ile Türkiye'nin ortaya koyduğu alternatif barış inşası çerçevesinin (en az) 3 açıdan önemli yenilikler getirdiği sonucuna ulaşmıştır. Birincisi, Filistinliler başta devletsizlik sorunu olmak üzere İsrail tarafından uygulanan politikaların

Abstract

This article examined the opportunities and challenges that Türkiye's Gaza Diplomacy after October 7 has faced as to peacebuilding in Palestine. The article asserts that Gaza diplomacy has acquired a key position thanks to its novelties which can overcome the deadlock in peacebuilding in Palestine. The conventional diplomacy instruments have failed in deterring Israel from using unproportionate force and taking necessary steps towards peace after October 7 conflict in Gaza. The deadlock and abeyance as to the Israeli-Palestinian issue in general necessitates fresh ideas, approaches, and solutions. In this vein, Türkiye's Gaza diplomacy shaped by humanitarian diplomacy understanding put forth concrete steps and functional mechanisms – especially “the guarantor formula” in order to resolve the issue on the basis of the “two-state solution”. With the help of the process tracing method, the study concluded that the alternative framework for peacebuilding presented by Türkiye as part of its Gaza diplomacy has brought innovation in (at least) three ways. First, Palestinians have been struggling with statelessness particularly and the problems of dispossession, poverty, and

* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, hikmet.menguaslan@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4836-5108.

yarattığı mülksüzleştirme, yoksulluk ve az gelişmişlik problemleriyle mücadele etmektedir. Türkiye'nin insan odaklı ve bütüncül bir yaklaşımla oluşturduğu Gazze diplomasisi kalkınma ve devlet inşası süreçlerinin birlikte yürütülebilmesi için adımlar içermektedir. İkincisi, Filistin ve İsrail arasındaki asimetrik güç kapasitelerinin İsrail'in yayılmacı politikalarını meşrulaştırması karşısında uluslararası toplumun baskı-gözetim araçlarının hayata geçirilmesi hayati önemdedir. Türkiye'nin Gazze diplomasisinin ortaya koyduğu başta garantörlük formülü olmak üzere çeşitli mekanizmalar Filistin'in sahada ihtiyaç duyduğu desteğin verilmesini mümkün kılmaktadır. Üçüncüsü, Türkiye 2000'lerde Filistin davasının önemli bir savunucusu konumuna gelmiş ve meseleye ilişkin çeşitli konularda arabuluculuk-kolaylaştırıcılık faaliyetlerinde bulunmuştur. Garantörlük formülü ile Türkiye Filistin'e garantör ülke olabileceğini belirtmiştir. Bu kapsamda Gazze diplomasisi Türkiye'ye Filistin'de barış inşası ve bağımsız devlet kurma amaçlarına yönelik etkisini önemli ölçüde arttıracak basat bir konum sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistin-İsrail Meselesi, İnsani Diplomasi, 7 Ekim Çatışmaları, Barış İnşası, İnsani Kriz.

underdevelopment in general due to Israeli policies. With a humanitarian and holistic approach, Türkiye's Gaza diplomacy includes phases which enables to carry out together the development and state building processes. Secondly, Due to asymmetrical power capabilities between Israel and Palestine, it is crucial to call forth the deterrence-guardianship tools of international society against the legitimization of Israel's expansionist policies. Various mechanisms, especially the guarantor formula, devised by Türkiye's Gaza diplomacy enable to provide necessary support of which the Palestinians need on the ground. And thirdly, Türkiye has acquired a major position as an advocate of the Palestinian cause and put effort in distinctive mediation-facilitation processes as to the issue. By means of the guarantor formula, Türkiye uttered that it can be one of the guarantors for the Palestinians. In this regard, the Gaza diplomacy provides Türkiye with an influential position that will greatly increase its clout over peacebuilding and state building in Palestine.

Key words: Israeli-Palestinian Issue, Humanitarian Diplomacy, October 7 Conflict, Peacebuilding, Humanitarian Crisis.

GİRİŞ

Bu çalışma, 7 Ekim sonrası insani krizin sonlandırılması ve genel olarak Filistin'de barış inşası süreçlerinde yaşanan çözümsüzlüklerin aşılmasına yönelik yenilikler sunması dolayısıyla Türkiye'nin Gazze diplomasisinin kilit bir konumda olduğunu öne sürmektedir. İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki bunalımcı kuşatma ve ambargo politikalarını gerekçe gösteren başta Hamas olmak üzere çeşitli direniş örgütleri 7 Ekim 2023 tarihinde İsrail'e yönelik saldırılar başlatmıştır. 7 Ekim çatışmaları olarak da adlandırılan bu süreç İsrail'in "Hamas'ı Yok Etme" amacıyla sivil-asker ayrımı gözetmeksizin orantısız bir şekilde karşılık vermesiyle Gazze'de çok ağır bir insani kriz doğurmuştur. Gazze'de 1,7 milyondan fazla Filistinlinin zorla yerinden edilmesi ve daha fazlasının temel insani ihtiyaçlara erişim konusunda sıkıntı yaşamaması insani krizin ulaştığı boyutları¹ göstermektedir (UNRWA 90. Durum Raporu, 15.03.2024). Öte yandan, İsrail'in uluslararası hukuka aykırı ve

1 Rapora göre büyük bir kısmı kadın ve çocuklardan oluşan ölü sayısı zobinleri aşmış, bununla birlikte Gazze'de yaşayanlar için açlık konusu çok ağır bir problem haline gelmiştir.

orantısız güç politikalarına karşı uluslararası toplum nezdinde caydırıcı ve zorlayıcı bir karar alınması – başta ABD ve İngiltere gibi Batılı aktörlerin İsrail'in saldırılarını destekleyen ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni (BMGK) bloke eden tutumları gibi – çeşitli sebeplerle aksamıştır.

Çalışma, bu aksaklığın meydana gelmesinde siyaset ve güvenlik kaygıları temelinde işleyen geleneksel diplomasi yaklaşımının insani krizler karşısındaki yetersizliği ve etkisizliğinin büyük rol oynadığını vurgulamıştır. Bu noktada, Türkiye insani diplomasi anlayışıyla şekillendirdiği Gazze diplomasisini hayata geçirmiş ve insani diplomasi araçlarını Gazze için seferber etmiştir. Bu kapsamda Türkiye ihtiyaç sahiplerine insani yardım sağlamanın yanı sıra Gazze'de devam eden ablukanın sonlandırılması, İsrail'in hukuka aykırı politikalarının caydırılması ve Filistin'in bağımsız bir devlet kurma mücadelesinin savunuculuğu gibi girişimlere öncülük etmiştir. Türkiye ayrıca Filistin-İsrail meselesinde kalıcı bir barış inşasını mümkün kılabilecek alternatif ve işlevsel bir mekanizma olan – “garantörlük formülü”nü – geliştirmiştir (Anadolu Ajansı, 17.10.2023). Garantörlük formülü, çatışma sonrası barış inşası sürecinde Filistin ve İsrail taraflarına garantörlerin gözetimi ve desteği sağlanarak barışın garanti altına alınması fikrini ifade etmektedir.

Türkiye'nin insani diplomasi alanında yükselen konumu ve dikkat çeken girişimleri alanyazında giderek daha fazla ilgi çeken bir konudur. Çeşitli çalışmalar Türkiye'nin özellikle insani yardımlar ve kalkınma işbirliği alanlarında insaniyetçilik ve yardımseverlik ilkeleriyle hareket ettiğini ileri sürmüştür (örn., Haşimi, 2014; Gilley, 2015). Yine bu doğrultuda, diğer insani diplomasi aktörleriyle karşılaştırmalı analizler yaparak Türkiye'nin insani diplomasi yaklaşımının belirgin niteliklerini ve kapsamını tanımlayan çalışmalar bölge, vaka ve tarihsel dönem odaklı sonuçlar ortaya koymuştur (örn. Dülger, 2017; Şeyşane ve Tanrıverdi-Şeyşane, 2022; Yıldırım, 2019; Tekin, 2023). Bu çalışma Türkiye'nin aktif ve insan odaklı Gazze diplomasisinin temel unsurlarını ortaya koymuş ve söz konusu formüle ilişkin imkân ve sınırları ele almıştır (ayrıca bakınız, Bulut, 21.11.2023; Doğan ve Özcan, 2023). Çalışma mezkur formülün ve Türkiye'nin Gazze diplomasisinin Filistin-İsrail meselesinin iki-devletli çözüm temelinde çözümlenebilmesine katkı sağlayacak somut ve işlevsel yenilikler getirdiğini öne sürmektedir. Bu kapsamda, çalışmadan elde edilen bulgular Filistin'in bağımsız bir devlet kurma mücadelesi için önemli sonuçlar barındırmanın yanı sıra Türkiye'nin insani diplomasi yaklaşımının temel ilkeleri ve mekanizmalarına ilişkin yeni çıkarımlar sağlamaktadır.

Bununla birlikte, çalışma insanîyetçilik, uluslararası işbirliği ve çok taraflılık ilkelerinin etkin şekilde işletildiği somut bir insani diplomasi örneği ortaya koyması ve uluslararası barışın tesisi için başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere diğer insani diplomasi aktörlerinin de takip edebileceği bir yaklaşımın geliştirilmesine katkıda bulunması dolayısıyla özgün bir değere sahiptir.

7 Ekim sonrası Türkiye'nin Gazze diplomasisini derinlemesine incelemeyi amaçlayan çalışmada nitel bir metodoloji çerçevesinde süreç takibi yönteminden faydalanılmıştır. Gazze diplomasisinin Türkiye'nin insani diplomasi anlayışı içinde nasıl konumlandığı söylemsel, araçsal ve pratik boyutlarıyla değerlendirilmiş ve Filistin-İsrail meselesinin iki-devletli çözüm temelinde çözümlenebilmesine ilişkin etkisi tartışılmıştır. Bu doğrultuda, anahtar metinler ve söylemler, çeşitli kurum raporları (örn. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı-TİKA) ve veri tabanlarından (OECD ve Dünya Bankası gibi) elde edilen veriler yorumsamacı bir analize tabi tutulmuştur.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Türkiye'nin insani diplomasi alanında markalaşmasına değinilmiştir. Türkiye'nin insani diplomasi yaklaşımının temel nitelikleri diğer aktörlerle – Batılı ülkeler ve yükselen güçler – karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. İkinci bölüm Filistin-İsrail meselesinde çözümsüzlük doğuran temel dinamikleri kısaca tanımlamıştır. Daha sonra Türkiye'nin 2000'lerde Filistin meselesine ilişkin benimsediği aktif tutum ele alınmış ve bu kapsamda kalkınma iş birliği, insani yardımlar, arabuluculuk-kolaylaştırıcılık gibi çeşitli insani diplomasi araçlarını kullanan Türkiye'nin Filistin davasının (başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulması) önemli savunucularından biri konumuna yükseldiği yönündeki varsayım tartışılmıştır. Üçüncü bölümde 7 Ekim sonrası insani kriz karşısında geleneksel diplomasi yaklaşımları yetersiz kalırken Türkiye'nin insan odaklı Gazze diplomasisi çerçevesinde sunduğu yenilikler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, başta garantörlük formülü olmak üzere Gazze diplomasisinin barış sürecine katkılarına ilişkin imkânlar ve sınırlar tartışılmıştır.

1. BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK İNSANİ DİPLOMASİ

Geleneksel anlamda diplomasi kavramı devlet merkezli dış politika çerçevesinde belirlenen hedeflere ulaşılması, tehditlere karşı önlemler alınması ve bu doğrultuda kullanılan araç, yöntem ve pratikleri ifade etmektedir (Sander, 2008: 13).

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan çeşitli ekonomik, toplumsal ve siyasal dönüşümler beraberinde yeni belirsizlikler ve krizler meydana getirmiştir. Buna paralel olarak belirsizliklerin kontrol edilmesi ve krizlere çözümler üretilmesi için yeni fikir, yaklaşım ve etkileşim biçimlerine duyulan ihtiyaç geleneksel diplomasinin yanında çeşitli diplomasi yaklaşımlarının gelişmesinde etkili olmuştur (Cooper, 2013: 37). Jan Egeland’a (2013: 353) göre genellikle kriz, çatışma ve/veya kaos durumlarında siyasal bir çözümün sağlanmasına yönelik geleneksel diplomasinin etkisiz kaldığı ya da birçok hükümetin bu konuya zaman, kaynak ve irade ayırmadığı vakalar bu süreci hızlandırmaktadır. Bu ve benzeri durumlarda, “insani diplomasi” hem bilimsel disiplin hem de uluslararası politika pratiğiyle uluslararası ilişkilerde sıklıkla başvurulan bir olgudur.

Ancak alanyazında insani diplomasi kavramının kapsamı, içeriği ve anlamı konusunda bir uzlaşma olmadığı gözlemlenmektedir.² Bunun başlıca sebepleri arasında insani diplomasi uygulayıcılarının çeşitliliği (devletlerin yanı sıra Sivil Toplum Kuruluşları -STKlar- ve Uluslararası Kızıllıhaç Komitesi, Kızıllay vb. uluslararası/ulusal yardım kuruluşları) ve insani krizlerin çoğunlukla kendine özgü coğrafi, kültürel ve toplumsal dinamiklere göre işlenmesi sayılabilir (Regnier, 2011: 1222). Sonuçta, her iki unsur da insani diplomasinin genel geçer bir şekilde tanımlanmasını zorlaştırmaktadır (De Lauri, 2018: 2). Çalışmada devlet merkezli bir yaklaşım kullanılması sebebiyle insani diplomasi kavramı buna uygun şekilde tanımlanmıştır. Bu kapsamda Tekin’e göre (2023: 125) “insani diplomasi, devletlerin ve uluslararası kuruluşların insani yardım alanındaki politikaları ve uygulamalarıdır.” Devletler insani diplomasiyi temelde insani krizlerin etkisinin azaltılması ve çözüm üretilmesi amacıyla siyasal ve insani yardımların yanı sıra *dikkat çekme, farkındalık yaratma, kanaat önderlerini etkileme, arabuluculuk, savunuculuk, uzlaştırıcılık* gibi çeşitli yollarla icra etmektedir.

Uluslararası politikada insani diplomasi ağırlıkla Batılı ülkeler tarafından kullanılmıştır. Ancak 2000’li yıllardan itibaren insani diplomasinin temel araçları kapsamında- özellikle dış yardımlar ve kalkınma işbirliği gibi- en belirgin kapasite artışları Türkiye’nin de aralarında bulunduğu yükselen güçler³ grubunda gözlemlenmiştir (Binder ve Meier, 2011: 1136). Aynı dönemde Türkiye insani diplomasi

2 İnsani diplomasi kavramının çeşitli boyutlarını ele alan detaylı bir çalışma için bakınız: Minear, L. ve Smith, H. (ed.) (2007). *Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft*. Tokyo, United Nations Press.

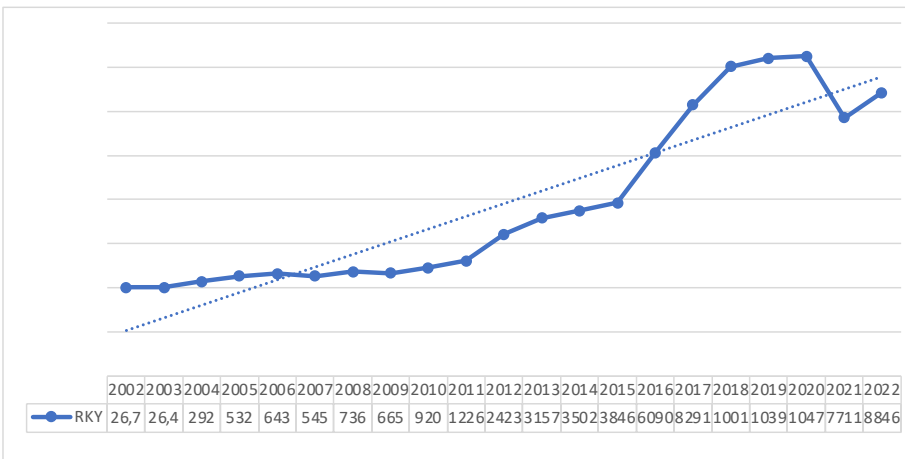
3 “Yükselen Güçler” kavramı çalışmada gelişmekte olan ülkeler içinde yüksek ekonomik büyüme performansı gösteren ve dış politikada aktif tutumlar benimseyen ülkeleri kapsayacak şekilde geniş anlamda kullanılmıştır.

yaklaşımında dikkat çekici girişimlerde (“Somali’ye yönelik insani yardımlar ve kalkınma iş birliği” ve “Suriyeli sığınmacılara ev sahipliği yapılması” gibi) bulunmuş (örneğin, Akpınar, 2013; Tank, 2015) ve öne çıkan bir insani diplomasi yaklaşımı geliştirerek bu alanda önemli bir aktör konumuna yükselmiştir (Haşimi, 2014; Dülger, 2017; Şeyşane ve Tanrıverdi-Şeyşane, 2022). Bununla birlikte, Türkiye’nin insani diplomasi yaklaşımı geleneksel Batılı aktörler ve diğer yükselen güçlerin uyguladığı yaklaşımlardan belirgin farklılıklara sahiptir.

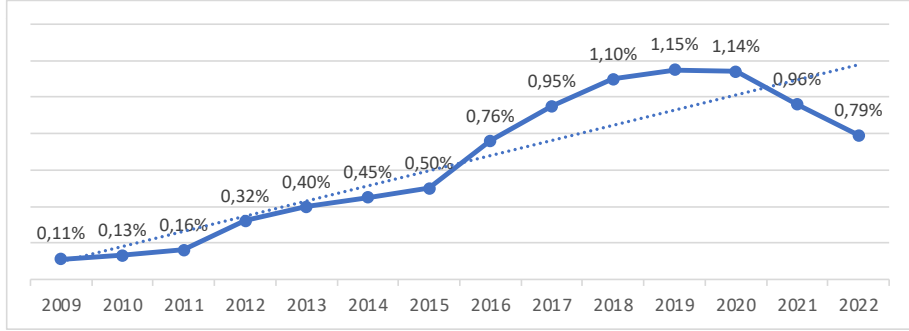
1.1. Türkiye’nin İnsani Diplomasisi: Yaklaşım, Motivasyon ve Araçlar

2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetleri dış politikada insani ve girişimci bir vizyon benimsemiştir. Bu vizyonun temel yönelimi uluslararası düzende istikrar ve barışın tesis edilmesinde Türkiye’nin özellikle yumuşak güç kapasitesinden faydalanarak daha aktif ve görünür olmasıdır (Yavuz, 2022; Kubicek, 2022; Omid, 2021). Bu amaçla diplomasi yaklaşımını ve araçlarını çeşitlendiren Türkiye özellikle insani diplomasi kapasitesinde belirgin artışlar kaydetmiştir. Örneğin, 2002 yılından itibaren resmi kalkınma yardımları (RKY) miktarı istikrarlı bir biçimde arttırılmış (bakınız Şekil 1) ve Türkiye gayri safi milli gelire (GSMG) oranla en yüksek kalkınma yardımlarını sağlayarak dünyanın en cömert ülkeleri sıralamasında en tepede yer almıştır (bakınız Şekil 2) (ayrıca bakınız, TİKA Kalkınma Yardımları Raporları).

Şekil 1: 2002-2022 Dönemi Resmi Kalkınma Yardımları Miktarları (milyon dolar)

Kaynak: OECD.

Kaynak: OECD ve World Bank veri tabanlarından derlenmiştir.

Türkiye'yi insani diplomasi alanında küresel seviyede bir aktör haline getiren bu dönüşüm "Türk tipi insani diplomasi" çerçevesinin, diğer bir deyişle ulus markalama girişimlerinin önemli bir sonucudur (Şeyşane ve Tanrıverdi-Şeyşane, 2022). Bu bakımdan, Türkiye ile geleneksel Batılı aktörler ve yükselen güçler tarafından icra edilen insani diplomasi arasında; yaklaşım, motivasyon ve araçlar bağlamında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Uluslararası politikada insani diplomasi icra eden ülkeler "insanîyetçilik" (humanitarianism) fikrini çeşitli biçimlerde ele almaktadır. Geleneksel Batılı aktörler çoğunlukla OECD Kalkınma Yardımları Komitesi'nin tanımını benimsemektedir. Bu tanıma göre insani girişimler acil durumlarda insanların korunması, zarar görenlere destek sağlanması gibi amaçlarla yardım ve koruma sağlanması ile sınırlıdır (OECD DAC, 2010: 38). Diğer yandan, Binder ve Meier (2011: 1137-1138) Batı-dışı aktörlerin genel anlamda insanîyetçilik kavramıyla diğerkam (selfless) yapılan tüm yardımları kastettiğine dikkat çekmektedir. Bu anlayış farklılığı Batı-dışı yükselen güçlerin uluslararası sistemde kendilerine yeni alanlar açması ve geleneksel Batı merkezli ilişki biçimlerinin yanında kendi fikir, kültür ve yaklaşımlarına dayanan yeni yöntemler geliştirmesine paralel seyretmektedir. Örneğin, geleneksel Batılı kalkınma işbirliği biçimlerini çeşitli sebeplerle eleştiren başta Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yükselen Küresel Güney ülkeleri kalkınma işbirliği ve dış yardımlar alanında kendi yöntemlerini, yani Güney-Güney İş Birliği'ni (GGİ), ortaya koymuşlardır (Quadir, 2013: 321-322). Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin insani diplomasi gibi yeni araçlara daha sık başvurması genellikle uluslararası sistemde konumlarını değiştirme girişimlerinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

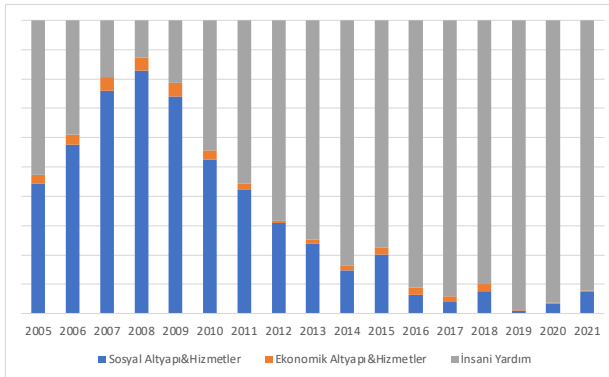
Türkiye örneği için de benzer yorumlar söz konusudur, örneğin Haşimi (2014: 141) Türkiye'nin insani diplomasi alanındaki yükselişini uluslararası politikada yeni roller, kimlik ve adalet arayışı kapsamında değerlendirmiştir. Gilley de (2015) Türkiye'nin insani diplomasi alanında dönüşümünü, yükselen ve orta büyüklükte bir aktörün, daha aktif dış politika takip etmesi üzerinden okumuştur. Bununla birlikte, çalışma Türkiye'nin insani diplomasi yaklaşımının şekillenmesinde kültürel ve tarihsel kaynaklarının da önemli bir etkisi olduğuna dikkat çekmiştir. Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde insani yardım, kalkınma iş birliği ve barış inşası gibi alanlara daha fazla kaynak ayırması ve bölgesinde yumuşak güç unsurlarını (tarihsel-kültürel bağlar, ekonomik-sivil kapasiteler gibi) öne çıkarması bunun önemli bir göstergesidir. AK Parti hükümetlerinde çeşitli diplomatik görevler üstlenen İbrahim Kalın da insani diplomasi ile Türkiye'nin ulusal çıkarlarını savunurken aynı zamanda uluslararası politikada güç mücadelesi sorunlarının ötesine geçebildiğini tartışmıştır (Kalın, 2011: 9).

Türkiye'nin geleneksel Batılı ve Batı-dışı diğer aktörlerden farklılaştığı ikinci nokta bir dış politika aracı olarak insani diplomasinin hizmet ettiği çıkarlar üzerinedir. İnsaniyetçilik fikri ve dış politika çıkarlarının siyasal anlamda uzlaşmaz iki zıt kutbu temsil ettiğini iddia eden De Lauri'ye göre (2018: 2) devletlerin insani diplomasiyi kullanma amaçları çoğunlukla şüpheyle değerlendirilmektedir. Bunun somut bir örneği, Woods'un da (2005: 393-394) işaret ettiği gibi, 2000'lerde terörizm gibi ulusötesi boyutlara ulaşan güvenlik tehditlerinin özellikle Batılı ülkelerin sağladığı dış yardımlarda siyasallaşma ve güvenlik odaklı bir yaklaşım doğurmasıdır. Aynı durum, kalkınma işbirliği, çatışma çözümü ve barış inşası gibi diğer insani diplomasi araçları için de söz konusudur. Bu kapsamda, Dobrowolska-Polak (2014: 117-119) başta ABD, Kanada ve Suudi Arabistan gibi önemli insani diplomasi aktörlerinin siyasal-güvenlik çıkarlarına bir kılıf olarak insani diplomasiden faydalandıklarını ortaya koymuştur. Dobrowolska-Polak'a göre siyasallaşmış bir insani diplomasinin temel niteliği dış politika önceliklerine göre bölge, konu ya da sektör belirlenmesi, çıkarların gerektirdiği şekilde yardımların miktarında azalma/artma, yardımların genellikle belirli siyasal/ekonomik koşullara bağlı sağlanması gibi işlevsel önceliklere odaklanmasıdır. Batılı aktörlerin insani diplomasi araçlarını siyasal ve güvenlik ağırlıklı çıkarlar için kullanması yükselen güçler tarafından sıklıkla eleştirilse de Binder ve Meier (2011: 1141-1142) insani diplomasi icrasının tam olarak hangi motivasyonlarla gerçekleştiğini kestirmenin kolay olmadığını tartışmıştır.

Bu bağlamda somut örnekler üzerinden ampirik değerlendirmeler daha kesin çıkarımlar yapmaya imkân vermektedir. Türkiye örneği ele alındığında insani diplomasi girişimlerini dış politikada güvenilirlik, iç politikada meşruiyetin sağlanması gibi pragmatik hedeflere dayandıran görüşler bulunmaktadır (örneğin, Langan, 2017; Altunışık, 2022). Bu çalışma ise Türkiye’nin (daha fazla kaynak ayırma, daha fazla ülke ve bölgede faaliyet gösterme, kendi modelini ortaya koyma çerçevesinde) yükselen bir insani diplomasi aktörüne dönüşmesini artan belirsizliklere yönelik daha işlevsel ve etkili çözümler üretme motivasyonu ile ilişkilendirmektedir (ayrıca bakınız Mengüaslan, 2023). Bununla birlikte, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunan Ahmet Davutoğlu (2013: 866-868) Türkiye’nin insani diplomasi icrasına yön veren temel ilkeleri “Türk vatandaşlarının sorunlarının çözülmesi ve hayatlarının kolaylaştırılması, kriz bölgelerine insan odaklı bir yaklaşım ortaya konulması, Birleşmiş Milletler sistemi içinde reformu teşvik edecek şekilde kapsayıcı bir insani perspektif geliştirilmesi” şeklinde ifade etmiştir. Söz konusu ilkeler Türkiye’nin insani diplomasi icra ettiği tipik örnekler bakıldığında daha net bir şekilde gözlemlenmektedir. Örneğin, Tank (2015: 4) Türkiye’nin Somali’ye sağladığı insani yardımların temel motivasyonunu katışıksız bir insanîyetçilik olarak değerlendirmiştir. Bu ve çeşitli diğer örneklerin de işaret ettiği gibi geleneksel Batılı aktörlere kıyasla Türkiye’nin insani yardımlarının siyasal çıkar ve ayrımlardan çok daha az etkilendiği ileri sürülebilir (Mengüaslan, 2023; Turhan, 2022). Şekil 3’ten de görülebileceği üzere Türkiye insani diplomasi araçlarını kullanırken gizli gündemleri olmayan ve yeni bağımlılıklar oluşturulmasına müsaade etmeyen bir anlayışla hareket etmekte ve desteğini çok büyük oranda insani yardımlar sektöründe sağlamaktadır.

Şekil 3: 2005-2021 RKY Sektörel Dağılım (%)

Kaynak: TİKA.

İnsani diplomasi çerçevesinde seferber edilen araçlar ve kurumlar bakımından da Türkiye ve geleneksel Batılı insani diplomasi aktörleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin en etkili insani diplomasi araçlarından bir tanesi insani yardımlardır. Haşimi (2014: 127-128) diğer aktörlerin aksine Türkiye'nin insani yardımlarının sadece para, malzeme ya da kaynak gönderimi ile sınırlı olmadığını ortaya koymuştur. Bu yardımlar aynı zamanda savunuculuk (advocacy), arabuluculuk-kolaylaştırıcılık, barış inşası gibi çok çeşitli rolleri icra etmesine imkân verecek şekilde geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin insani diplomasi yaklaşımı kamu kurumlarının yanı sıra sivil toplum kuruluşları ve diğer aktörlerin de belirli projeler kapsamında bir arada çalışabilmesine imkân vermektedir (Şeyşane ve Tanrıverdi-Şeyşane, 2022: 162). Örneğin, dünyanın birçok ülkesinde çeşitli ofisleri olan TİKA koordinatörlüğünde AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı), Diyanet İşleri Başkanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) gibi kurumlar eşgüdümlü hareket ederek çeşitli projeleri hayata geçirmektedir (Kocabıyık, 2019: 193).

Temel nitelikleri ve tipik örnekleriyle Türkiye'nin insani diplomasi anlayışı ulusal çıkar ve güç mücadelesi temelinde işleyen geleneksel diplomasinin ötesine geçerek uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi, çatışmaların çözümlenmesi ve insani krizlere çözüm üretilmesi gibi alanlarda işlevsel bir örnek temsil etmektedir. Söz konusu çerçeve izleyen bölümlerde değerlendirildiği üzere Filistin meselesinde de aktif bir şekilde icra edilmektedir.

2. FİLİSTİN-İSRAİL MESELESİ: ÇÖZÜMSÜZLÜK VE TÜRKİYE'NİN İNSANİ DİPLOMASİ YAKLAŞIMI

Modern anlamda⁴ Filistin-İsrail meselesi İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da Filistinlilerin yaşadığı topraklarda iki devlet (bir Arap ve bir Yahudi devleti) kurulmasını öngören Birleşmiş Milletler Genel Kurulu taksim planının (181 sayılı karar) aksine 14 Mayıs 1948 günü İsrail devletinin tek taraflı bir şekilde kurulmasına dayanmaktadır. Filistinlilerin "Nekbe" yani felaket olarak adlandırdıkları bu tarihten sonra zorunlu göç ve katliamlar süreci (örneğin, 1948 Deir Yasin ve Tantura Katliamları) başlamıştır. Bu bağlamda, Filistin-İsrail meselesi temelde Filistin halkının kendi kaderini tayin edebilmesi ve İsrail'in yayılmacı politikalarla topraklarını genişletmesi arasındaki çatışma, orantısızlık ve baskıları ifade etmektedir.

4 Meselenin tarihsel analizine ilişkin daha fazla bilgi için bakınız, Ömer Sabuncu (2021). "Hz. Ömer Döneminde (634-644) Beytülmezkid'in Fethi ve İskân", Journal of Islamicjerusalem Studies, Cilt: 21, Sayı: 3, ss. 335-352.

Diğer yandan, Filistin meselesi işgal edilmiş Filistin topraklarında yaşayan Filistin halkı için sürekli ve ağır bir insani kriz içerisinde yaşamak anlamına gelmektedir. Bu bakımdan bağımsız bir devlet kurma mücadelesi ve “iki devletli çözüm” – “Kudüs’ün statüsü”, “Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkı”, “sınırlar” ve “yerleşimciler” meselelerini de kapsayacak şekilde- Filistin meselesinin en önemli gündemini oluşturmaktadır. Tarihsel süreçte Filistin-İsrail meselesinin çözümü için çok çeşitli girişimler başlatılmış ancak hiçbiri devletsizlik sorununun çözümü ya da Filistinlilerin maruz kaldığı çok boyutlu insani kriz durumunun sonlandırılmasında başarı sağlayamamıştır. Bu sebeple, Filistin meselesini çözümsüzlüğe iten unsurların- *sistemik-jeopolitik, siyasal-güvenlik ve ekonomik-toplumsal*- kısaca tanımlanması hem Filistin’de barış inşası süreci hem de Türkiye’nin 2000’lerde benimsediği aktif Filistin diplomasisinin temel dinamiklerinin anlaşılabilmesi bakımından önemlidir.

2.1. 7 Ekim Öncesi: Filistin-İsrail Meselesinde Çözümsüzlük

Filistin-İsrail meselesi İsrail’in topraklarını devamlı genişletmesi ve Filistin halkının işgal edilen topraklarda (Gazze ve Batı Şeria dahil olmak üzere) sürekli bir siyasal-ekonomik baskıya maruz kalmasıyla durmaksızın büyüyen bir sarmala dönüşmüştür. Meseleyi çözümsüzlüğe iten anlaşmazlıklar başta toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere oldukça geniş boyutludur. Nitekim Filistin halkı “devletsizlik” sorunu başta olmak üzere mülksüzleştirme, yoksulluk ve az gelişmişlik ile de mücadele etmektedir. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası meselenin gidişatında – başta ABD olmak üzere – bölge dışı büyük güçlerin artan etkisi göz önünde bulundurularak bu çalışmada dış etmenlerin ve jeopolitik rekabetin rolüne daha fazla odaklanılmıştır.

İsrail devletinin kuruluşu İkinci Dünya Savaşı sonrası gerek büyük güçlerin gerekse Ortadoğu’da kurulan yeni devletlerin çatışan jeopolitik ve güvenlik kaygılarına yeni ve sıcak bir çatışma alanı daha eklemiştir. Sıklıkla savaflara dönüşen bu çatışma kapsamında (örneğin, 1967 6 Gün ve 1973 Yom Kippur) Mısır, Suriye, Ürdün gibi bölge ülkeleri İsrail’le karşı karşıya gelmiştir. Aynı jeopolitik rekabet ve güvenlik kaygıları Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği gibi süper güçlerin meseleye ilgisini her zaman canlı tutmuş ve çeşitli barış inşası denemelerine sebep olmuştur. Bu kapsamda 1979’da ABD’nin girişimleriyle Mısır-İsrail arasında başlayan ve Mısır’ın İsrail karşıtı tutumunu değiştirmesinde büyük rol

oynayan “Camp David” görüşmeleri en tipik örneklerden biridir. Benzer şekilde, Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkı için en somut adımlardan biri olarak görülebilecek İsrail, Mısır, Suriye, Ürdün ve Filistin’i bir araya getiren “Madrid Barış Konferansı” 1991’de ABD’nin öncülüğünde gerçekleşmiştir. Konferansı takip eden 1993 “Oslo Görüşmeleri” sonrası Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve İsrail karşılıklı olarak birbirini tanımış (Sela ve Maoz, 1997: 107), ve 1996’da Yaser Arafat’ın lideri olduğu Filistin Ulusal Yönetimi (FUY) kurulmuştur. Meselenin uzun yıllar sürüncemede kaldıktan sonra 90’larda önemli ilerlemeler kaydetmesinde Soğuk Savaş’ın bitişi ile ABD’nin tek süper güç olarak kalmasının büyük rol oynadığı öne sürülebilir. Öte yandan, Filistin devletinin kurulmasına dair karar ve sınırlar, mülteciler, su paylaşımı gibi hayati konularda nihai sonuç zamana bırakılmıştır (Shlaim, 2019).

2000’lere gelindiğinde ABD’nin küresel çapta başlattığı “terörizme karşı savaş” kampanyası uluslararası jeopolitik dinamiklerin yeniden yorumlanmasına yol açmıştır. Söz konusu değişim İsrail’in terörle mücadele gerekçesiyle Filistin halkına yönelik baskı ve yıldırma politikasını büyütmesi sebebiyle barış sürecine olumsuz yansımıştır. Manna’ya göre (2013: 97-98) bir yandan müzakere yolunun tıkanması diğer yandan Filistinlilerin birbirinden izole edilmesi, buna ilaveten yenilmişlik ve umutsuzluk hissi barış için müzakere imkânlarını azaltan en önemli faktörlerdir. 2000’lerde yaşanan bu sıkışmışlık hali büyük bir halk ayaklanması (İkinci İntifada) doğurmuştur. Pressman (2003: 115) her iki tarafın sert güç politikalarına ağırlık vermesinin caydırıcılık oluşturmak yerine İkinci İntifada sürecinde daha geniş bir güvensizlik girdabı oluşturduğunu ileri sürmüştür. Bu doğrultuda, barış sürecinin zarar görmesi her iki toplum için de daha fazla güvensizlik yaratarak çözümsüzlüğü derinleştirmiştir.

Aynı dönemde, terk edilen barış sürecini tekrar başlatma kapasitesine sahip aktörlerin başında gelen ABD ağırlığını İsrail’in güvenlik kaygılarının giderilmesinden yana kullanmıştır. Bu yaklaşım meseleyi çözümsüzlüğe iten en büyük unsurlardan biridir (Belcastro, 2023). Söz konusu yaklaşımın günümüzde de devam ettiği gözlemlenmektedir. Örneğin, ABD Başkanı Donald Trump’ın 2017’de İsrail’in Kudüs’ü başkent ilan etmesi kararını tanıması “iki-devletli çözüm” modeline olan inancın azalması şeklinde yorumlanmaktadır (Pertile ve Faccio, 2020). Yine benzer şekilde Trump döneminde “Refah İçin Barış”, ya da “İbrahim Anlaşmaları”, doğrultusunda bölge ülkeleri ve İsrail’in ekonomik entegrasyon yoluyla bir güven-

lik kompleksi oluşturması gündeme gelmiştir. Süreç 2020 yılında İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn arasında anlaşmalarla başlamış; sürece daha sonra Fas ve Sudan dahil edilmiştir. Fraihat ve Ezbidi (2023: 18) söz konusu planın iki devletli çözümden daha fazla kopuşun ve çözümsüzlüğün en büyük sembolü olarak tarihe geçtiğini iddia etmiş ve barış sürecinden geri dönülmez bir şekilde uzaklaştığını savunmuştur. Diğer yandan, plana dahil olan bölge ülkelerinin sayısındaki artış Arap ülkelerinin Filistin davasına siyasal desteğinde azalma olarak değerlendirilmektedir.⁵

Benzer bir taraflılık Avrupa Birliği'nin (AB) yaklaşımında da gözlemlenmektedir. AB İsrail'in en büyük ticaret ortağı olması ve Filistin'e yönelik sağlanan yardımlarda üst sıralarda yer almasıyla her iki taraf üzerinde büyük bir etki kapasitesine sahiptir. Ancak AB, İsrail ile askeri ilişkilerini devam ettirmekte (Abu Saada ve Turan, 2020) ve İsrail'in insan haklarını ihlal eden ve uluslararası hukuka uymayan politikaları karşısında çatışmada daha çok Filistin tarafını sorumlu tutan kararlar almaktadır. İsrail'e karşı düzenlenen saldırıların caydırılması amacıyla bas-
kı unsuru olarak sıklıkla Filistin Ulusal Yönetimi'ne sağlanan yardımları kesme konusunu gündeme getirmektedir (Le Moore, 2008). Bu kapsamda, Batılı aktörler tarafından sağlanan dış yardımların Filistin'i kontrol etme araçlarından biri haline dönüştüğünü düşünen Tartir'e göre (2015: 484) söz konusu taraflı yaklaşım mevcut kuşatma politikalarının meşrulaştırılmasına ve Filistin'in ekonomik bağımlılığının devamlılığına yol açmaktadır.

Barış için müzakere yolunu tıkayan bir diğer unsur İsrail'in uzlaşmaz ve hukuka aykırı politikalarla anlaşmazlıkları daha fazla şiddet sarmalına dönüştürmesidir. Mevcut durumda İsrail ve Filistin arasında İsrail lehine asimetric güç kapasiteleri bulunmakta ve İsrail'in bu avantajı çeşitli politikalarla daha da genişletmek istediği gözlemlenmektedir. Amir'e göre (2017: 381) İsrail söz konusu kontrol, izolasyon ve kuşatma politikalarına giderek daha fazla başvurarak Filistin halkının devlet kurma mücadelesine karşı bütüncül bir siyasi kırım (politicide) yürütmektedir. Bu kapsamda, kısaca İsrail'in “yerleşimciler”, “su paylaşımı” ve “ekonomik kuşatma”

5 Bu durumun çeşitli sebepleri olmakla birlikte; bölgesel jeopolitik rekabet odaklı bir analiz için bkz., Engin Koç (2020). “İran ve Suudi Arabistan Rekabetinin İsrail ve Filistin Sorunu Üzerinden Analizi”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, cilt: 7, sayı: 2, ss.233-263; Necmettin Acar (2023). “Orta Doğu Güvenlik Mimarisinde Yaşanan Değişimin İsrail Siyasetine Etkileri”, Liberal Düşünce Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 112, ss. 1-20; artan yerel milliyetçiliklerin etkisini değerlendiren bir çalışma için bkz., Gökhan Çınkara ve Batu Coşkun (2023). “Mapping the Genesis of the Abraham Accords Elite Preferences, Rising Nationalism, and the Quest for Political Stability”, Insight Turkey, Cilt: 25, Sayı: 2, 63-76.

politikalarından bahsedilmesi önemlidir. Öncelikle, Filistinlilere karşı başta Kudüs ve Mescid-i Aksa bölgelerinde olmak üzere mülksüzleştirme, zorunlu göç ve izolasyon politikaları uygulanmaktadır. İsrail'in bu topraklara kendi vatandaşlarını yerleştirme düşüncesine dayanan yerleşimciler politikası uzun vadede siyasal amaçlar ve toprak taleplerine dayanak oluşturma hedefi doğrultusunda gerçekleştirilmektedir (Newman, 2009: 635-637). İkinci bir konu su kaynakları üzerinde İsrail'in insan haklarını ihlale varan ölçüde adaletsiz yaklaşımlarıdır. Morağ'a göre (2001) su kaynaklarını kontrol etme politikası İsrail'in devlet yapılanmasına etki eden ve hayati önem taşıyan bir mesele olarak görülmektedir. Bunun sonucunda Gazze'de yaşayan Filistinliler için içme suyuna erişim büyük bir sorun haline gelmekte ve UNCTAD raporlarının da (UNCTAD, 2023) işaret ettiği üzere Filistinliler kanalizasyon sistemlerinin yetersizliği, temiz suya erişimin kısıtlılığı gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Üçüncüsü, İsrail'in ekonomik kuşatma politikaları ile Filistin'i dışa bağımlı bir toplum olmaya mahkûm etmesidir. Uygulanan kuşatma Filistinlilerin doğal kaynak, lojistik liman, havaalanı gibi unsurlar üzerinde tasarruf yetkisini büyük ölçüde kısıtlamaktadır (DEİK, 2017). Bununla birlikte, sürekli devam eden bombalamalar ekonomik ve sosyal altyapıyı tahrip etmektedir. Öyle ki Filistin siyasal otoritesi (Filistin Ulusal Yönetimi ve Gazze Şeridi) herhangi bir şekilde ekonomik büyüme imkânı sağlayacak unsur ve kaynaklardan sürekli mahrum bırakılmaktadır. Roy'a göre (1999: 65) İsrail ve Filistin arasındaki bu asimetrik güç ilişkisi Filistin ekonomisinin az gelişmişlik statüsünden daha da geride kalmasına yani tersine kalkınmaya (de-development) yol açmaktadır. Çoğu Filistinli bu sebeple işsizlik, yoksulluk ve gıda güvensizliği tehditleriyle karşı karşıya kalmaktadır.

Özetle, son dönemde Filistin-İsrail meselesinin iki-devletli çözümden uzaklaşarak çözümsüzlüğe itilmesinde üç temel eğilim gözlemlenmektedir. Birincisi, mesele-ye taraf olan büyük güçler siyasal ve güvenlik-merkezli kaygıları öncelleyen tarafgir tutumlar benimsemektedir. İkincisi, Filistin ve İsrail arasında asimetrik güç kapasiteleri bulunmakta ve uluslararası toplumda İsrail'e karşı zorlayıcı bir baskı oluşturulamamaktadır. Üçüncüsü, İsrail'in bütüncül şekilde uyguladığı kontrol, izolasyon ve kuşatma politikaları meselenin barışçıl müzakereler yoluyla çözümlenebileceğine duyulan inancı azaltmakta ve şiddete başvurma sıklığını arttırmaktadır.

2.2. 2000'lerde Türkiye'nin Filistin Diplomasisi: Yaklaşım, Roller ve İsrail'le İlişkiler

Filistin meselesi, Aykan'ın da belirttiği gibi (1993), Türk dış politikası için her zaman önemli bir konu olsa da Türkiye özellikle Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında bu konuda ihtiyatlı bir tutum takınmıştır. Bu tutum AK Parti hükümetleri döneminde benimsenen girişimci ve insani dış politika yaklaşımı çerçevesinde yerini aktif ve insani nitelikleriyle öne çıkan Filistin diplomasisine bırakmıştır.

Aras (2009: 4) Türkiye'nin insan odaklı bir yaklaşımla icra ettiği Filistin diplomasisinin üç temel ilkeye dayandığını ifade etmiştir: I) her iki taraf ile ilişkilerin sürdürülmesi; II) Filistinlilere karşı İsrail saldırganlığının caydırılması ve III) Filistinlilerin İsrail'e yönelik saldırılarının kınanması. Bu kapsamda, 2000'lerde icra edilen Filistin diplomasisinde insani diplomasi araçlarının– insani yardımlar, arabuluculuk-kolaylaştırıcılık, savunuculuk gibi- etkisi daha görünür hale gelmiştir. Bununla birlikte, aktif diplomasi anlayışı Türkiye'yi Filistin davasının en önemli savunucularından biri konumuna getirmiştir.

Türkiye'nin insani diplomasi anlayışının Filistin-İsrail meselesine ilişkin *üstlenilen roller* (operasyonel), *seferber edilen siyasal-ekonomik kaynaklar* (araçsal) ve *İsrail'le ikili ilişkiler* açısından belirgin sonuçları bulunmaktadır. Öncelikle, Türkiye Filistin'in bağımsız bir devlet kurma hedefine yönelik siyasal ve ekonomik destek sağlamaktadır. Bu kapsamda, tüm uluslararası ve bölgesel toplantılarda Filistin lehine oy kullanan Türkiye ayrıca uluslararası toplumda farkındalık oluşturma, müzakere süreçlerini kolaylaştırma gibi girişimlerde bulunmaktadır (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 28). Örneğin, İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesi ve ABD'nin bu kararı tanıması karşısında Türkiye, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) dönem başkanı olarak İslam dünyasında ortak bir tepki oluşturulması için çabalar sarfetmiştir. Ayrıca İİT olağanüstü zirvesini İstanbul'da toplayan Türkiye zirve karar bildirgesinde Doğu Kudüs'ün "Filistin devletinin işgal altındaki başkenti" olarak tanınmasında etkili olmuştur (BBC News Türkçe, 13.12.2017). Bu ve çeşitli girişimlerde Filistin için savunuculuk rolünü başarılı bir şekilde icra eden Türkiye, ayrıca arabuluculuk-kolaylaştırıcılık girişimlerinde de bulunmuştur.

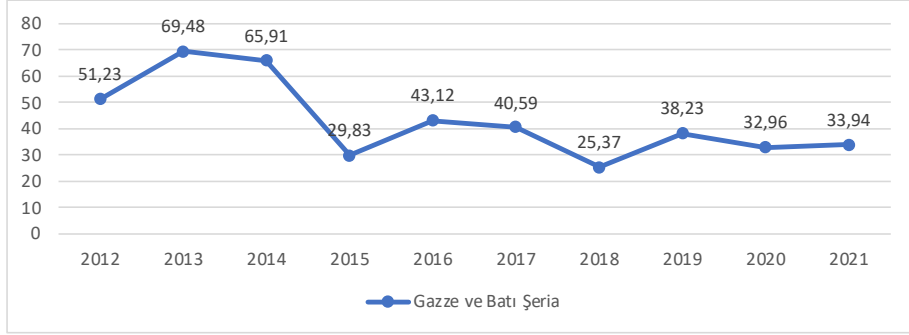
İsrail ve Filistin arasında aktif bir üçüncü taraf olma konusunda Türkiye'nin izlediği strateji ve somut girişimleri değerlendiren Gürkaynak'a göre (2007: 102-103) Türkiye'nin arabuluculuk-kolaylaştırıcılık rolü yumuşak güç kapasitelerine

daha fazla dayandığı ve güvenilirlik, gönüllülük ve tarafsızlık ilkelerini daha net takip ettiği ölçüde kabul görmüş ve talep edilmiştir. Nitekim Türkiye'nin İsrail ve/veya Filistin taraflarını belirli amaçlar dahilinde bir müzakereye zorlama ya da teşvik etmeye yetecek kapasitelerden yoksun olması da üstlenebileceği rolleri kısıtlamaktadır (Hale, 2009: 150). Bu noktada, Gürkaynak (2007: 102-103) tarafsızlık ilkesiyle çelişen ve özellikle Filistin tarafı üzerinde daha etkin bir konum elde etmeye yönelik girişimlerin Türkiye'nin sağlamlaştırmaya çalıştığı aktif ve etkili arabulucu-kolaylaştırıcı konumunu aşındırıcı sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir. Aras'a göre de (2009: 6) Filistin meselesinde aktif bir konum elde etmek isteyen Türkiye 2006'da Hamas ve El-Fetih arasında arabuluculuk yaparak daha önce hiç olmadığı kadar bölgesel anlaşmazlıklara müdahil olmuştur. Yine bir başka örnekte 2006'da Gazze'deki seçimleri kazanan Hamas'ın İsrail'le müzakereye karşı tutumunun değiştirilmesine öncülük etmek isteyen Türkiye Hamas lideri Halid Meşal'le görüşmeler yürütmüş ancak istediği etkiyi oluşturamamıştır. Bu bağlamda, Altunışık ve Çuhadar (2010) Türkiye'nin Hamas üzerindeki etkisini artırma stratejisini giderek daha fazla benimsemesini tarafsız arabulucu-kolaylaştırıcı rolünden bir uzaklaşma olarak değerlendirmiştir. Söz konusu strateji kapsamında İsrail'e yöneltilen sert ve olumsuz eleştirilerin İsrail'le ikili ilişkilerde yarattığı hasar da Türkiye'nin arabuluculuk-kolaylaştırıcılık rolü kapsamında oluşturmak istediği etkiyi sınırlandıran bir diğer unsur olarak göze çarpmaktadır (Adam, 2015: 139).

Öte yandan, aktif Filistin diplomasisi siyasal araçların yanı sıra ekonomik işbirliği ve yardımların da etkili bir şekilde kullanımını kapsamaktadır. İsrail'in kuşatma politikaları yüzünden sürekli bir ambargoya tabi olan Filistin ekonomisi birçok işlevi – örneğin, maaşların ödenmesi, dış ticaret işlemleri gibi – yerine getirebilmek için büyük oranda dış yardımlara bağımlıdır. Bu bağlamda Filistin için ekonomik işbirliği hayati önem taşımaktadır. Türk kalkınma yardımlarından en çok faydalanan ülkeler sıralamasında Filistin'in üçüncü sırada (Suriye ve Somaliden sonra) yer alması Türkiye'nin Filistin'in ekonomik bağımsızlığına verdiği önemi göstermektedir (bakınız Şekil 4) (Mengüaslan, 2023: 150).

Şekil 4: Gazze ve Batı Şeria'ya Yönelik Resmi Kalkınma Yardımları (milyon dolar)

Kaynak: OECD.

Türkiye-Filistin ikili işbirliği ağırlıklı olarak insani yardım sektöründe destek verilmesinin yanı sıra İsrail'in sürekli saldırılar altında harap ettiği ekonomik ve sosyal altyapının güçlendirilmesi amacına da odaklanmaktadır. 2005'te Türkiye-Filistin Geçici Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmasıyla Türkiye Filistin'in en önemli ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir (DEİK, 2017). Bu kapsamda, Filistin'de ofisleri bulunan TİKA'nın koordinatörlüğünde Kızılay ve AFAD gibi kurumlar çeşitli STK'larla işbirliği içinde çalışmaktadır (bakınız, Ertem, 2019: 147-156). Kamu kurumları ve STK'lara ek olarak Türk iş adamlarının da dahil olduğu projeler bulunmaktadır. Bunun en önemli örneği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından planlanan "Barış İçin Sanayi" girişimidir. Türk iş adamlarının öncülüğünde Filistin ve İsraili iş adamlarının birlikte çalışarak barışa katkıda bulunması fikrine dayanan bu girişim bir organize sanayi bölgesi kurulmasını içermektedir (TOBB-BIS, 2006).

Aktif Filistin diplomasisi aynı dönemde İsrail ile ikili ilişkiler üzerinde de belirgin sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle, Türkiye-İsrail ikili ilişkileri 2000'lerde büyük iniş ve çıkışlar yaşamıştır. İsrail'in güvenlik gerekçeleriyle düzenlediği operasyonlarda sivil-asker gözetmeksizin orantısız güç uygulaması Türkiye'nin ikili ilişkilerde en çok eleştirdiği konuların başında gelmektedir. Uzer (2013: 97) zaman zaman sert söylemlerle ifade edilen bu eleştirilerin ikili ilişkilerde önemli bir gerilim oluşturduğunu tartışmıştır. Çeşitli örnekleri olmakla birlikte en dikkat çekici olaylardan bir tanesi "Mavi Marmara" hadisesidir. İsrail 2010'da Gazze'ye insani yardımların girişine izin vermeyen kuşatmasını protesto etmek amacıyla yola çıkan "Mavi Marmara" gemisine yönelik orantısız güç uygulamış ve sivilleri öldürmüştür. Ancak İsrail'le ikili

ilişkilere ağır hasar veren bunun gibi hadiselerle rağmen Türkiye Filistin diplomasisi kapsamında İsrail’le ilişkilerin belirli bir seviyede yürütülmesine önem vermektedir (Kösebalaban, 2010: 49). Zira Ertem’in de belirttiği gibi (2019: 159) İsrail ile ikili ilişkilerde belirli bir seviyenin korunması Türkiye’nin Filistin’e sağladığı ekonomik yardımlar ve kalkınma iş birliği süreçlerinin İsrail devleti tarafından sekteye uğratılmaması adına büyük önem taşımaktadır.

Sonuçta, Türkiye’nin 2000’lerde icra ettiği aktif Filistin diplomasisinin şekillenmesinde insani diplomasi yaklaşımı belirleyici olmuştur. İnsan odaklı ve aktif diplomasiyle Türkiye bu dönemde Filistin meselesinin kilit aktörlerinden biri konumuna yükselmiştir.

3. 7 EKİM SONRASI: “BARIŞ” İÇİN İMKANLAR VE SINIRLAR

7 Ekim’de başlayan çatışmalar ve sonrasında Gazze’de meydana gelen insani kriz iki-devletli çözümün hayata geçirilmesine duyulan aciliyeti bir kez daha vurgulamıştır. İsrail’in orantısız güç politikalarından caydırılması ve insani krizin sonlandırılması konularında yaşanan çözümsüzlük ve sürünceme hali yeni fikir, yaklaşım ve çözümleri zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye’nin Gazze diplomasisi Filistin’de barış için somut ve işlevsel yenilikler sunmuştur. Türkiye’nin alternatif çerçevesi – özellikle garantörlük formülü – Filistin’de barış inşası ve bağımsız bir devlet kurulması süreçleri için somut adımlar içermektedir. Söz konusu adım ve süreçlere ilişkin imkân ve sınırların tanımlanması Filistin-İsrail meselesinin iki devletli çözüm temelinde müzakere edilebilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

3.1. 7 Ekim: Görülmemiş İnsani Kriz ve Geleneksel Diplomasiğin Yetersizliği

İsrail 7 Ekim’de başlayan çatışmalar sonrası güvenlik gerekçeleriyle Gazze’de tam bir kuşatma politikası başlatmıştır. Gazze’ye elektrik, gıda ve yakıt kaynaklarının girişini durdurmuştur. Bununla birlikte nüfusun büyük çoğunluğunun ihtiyacı olan insani yardımların geçişini durma noktasına kadar kısıtlamıştır (Time, 6 Ocak 2024). Kuşatma politikalarına paralel olarak güvenlik gerekçeleriyle ağır bombardıman uygulamış, sivil-asker gözetmeksizin güç politikalarını sürdürmüştür. Söz konusu orantısız uygulamalar Gazze’de insani krizin boyutlarını daha önce görülmemiş seviyelere çıkarmıştır. BM raporlarına göre İsrail’in kuşatma ve saldırı

politikaları sonucu Gazze'de yaşayanların %90'ı zorla yerinden edilmiş, altyapının %60'ından fazlası tahrip edilmiş, ölü sayısı 30 binleri geçmiştir (UNRWA 90. Durum Raporu, 15.03.2024). Gazze'de sağlık, barınma, gıda ve giyecek kaynaklarına ulaşım durma noktasına gelmiş, Filistinliler temel ihtiyaçları için kısıtlı şekilde izin verilen insani yardımlara bağımlı hale gelmiştir.

Filistin ve İsrail arasındaki asimetrik güç kapasiteleri göz önüne alındığında İsrail'in orantısız güç uygulamalarının caydırılmasında uluslararası toplumdan gelecek baskılar hayati önem taşımaktadır. Öte yandan, uluslararası toplumda İsrail'in insani krizi giderek ağırlaştırılan uygulamalarına karşı bağlayıcı ve/veya caydırıcı bir karar alınamamıştır. Bunun başlıca sebebi geleneksel diplomasi yaklaşımları, kurumları ve aktörlerinin siyasal-güvenlik kaygılara ağırlık vererek insani krizi kavrama ve çözüm üretmede yetersiz kalmasıdır. Örneğin, BM tarafından alınabilecek bağlayıcı bir karar – başta ABD'nin İsrail yanlısı tutumundan kaynaklanan- büyük güçler arasındaki güç mücadelesi ve fikir ayrılıkları nedeniyle ertelenmektedir. Bu kapsamda, Gazze'de saldırıların durması ve insani ateşkes ilan edilmesine ilişkin çeşitli sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütlerden gelen çağrılar ve Rusya'nın 16 ve 25 Ekim'de BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu karar tasarısı ABD tarafından reddedilmiştir. Yine aynı şekilde insani krizin hafifletilmesi için yardımların ulaştırılması ve koordinasyonunu belirleyecek karar uzun süre alınamamıştır (TRT Haber, 22.12.2023). Bununla birlikte, başta ABD olmak üzere çeşitli Batılı aktörler Hamas'ı bir terör örgütü olarak değerlendirmekte ve İsrail'in güvenlik kaygılarını haklı bulmaktadır. Bu kapsamda, ABD'nin İsrail'e silah ve askeri teçhizat sağlamasına imkân veren anlaşmalar devam etmektedir (Sharp, 2022). Benzer bir durum AB'nin politikalarında da gözlemlenmektedir. Dağcı ve Sak'ın da kaydettiği gibi (2016) AB, süreçte ekonomik yardımları Filistin-İsrail meselesinin çözümü için etkin bir şekilde kullanmaktadır. Ancak AB Komisyonu 9 Ekim'de Gazze'ye yönelik kalkınma yardımlarını durdurma kararı alarak İsrail'in orantısız güç politikalarını meşrulaştıran bir tutum takınmıştır (Bloomberg HT, 09.10.2023). Bu ve çeşitli örnekler geleneksel diplomasi anlayışıyla şekillenen girişimlerin Filistin-İsrail meselesinde insan odaklı ve kalıcı bir çözüm üretebilmekten uzak kaldığını açıkça göstermektedir.

Bu bağlamda, 7 Ekim sonrası yaşananlar Filistin-İsrail meselesinde acil ve uzun vadeli çözümlerin bir arada yürütülmesine imkân veren insan odaklı bütüncül bir çerçeveye duyulan ihtiyacı bir kez daha vurgulamıştır. Tam bu noktada, Türki-

ye'nin uluslararası topluma sunduğu alternatif barış çerçevesi mevcut çözümsüzlüklerin aşılmasında etkili olabilecek yenilikler ortaya koymuştur.

3.2. Barış için Türkiye'nin Gazze Diplomasisi: İmkân ve Sınırlar

Türkiye 7 Ekim sonrası Gazze diplomasisi ile insani krizin sonlandırılmasına yönelik dikkat çekici girişimlerde bulunmuştur. İnsani yardımları yönlendirmiş, insani krizin sonlandırılması için farkındalık oluşturmuş, ayrıca Filistin'de barış inşası için alternatif bir mekanizma-“garantörlük formülü”- geliştirmiştir. Çalışma Filistin-İsrail meselesinde çözümsüzlük doğurduğu gözlemlenen siyasal-güvenlik kaygıları odaklı geleneksel diplomasiye kıyasla Türkiye'nin Gazze diplomasisinin barış inşası için (en az) 3 açıdan önemli yenilikler sağladığını iddia etmiştir: i) insan odaklı bütüncül bir çerçevesi vardır; ii) çok taraflılık ilkesini etkin bir şekilde çalıştırarak uluslararası toplumun gözetici ve caydırıcı gücünü kullanmaktadır ve iii) Filistin'de barış inşası ve bağımsız devlet kurma amaçlarına yönelik Türkiye'ye etkisini önemli ölçüde arttıracak başat bir konum sağlamaktadır.

7 Ekim çatışmaları sonrası Gazze'de insani krizin sonlandırılması en acil gündem olmuştur. Ancak meselenin barışçıl bir şekilde kalıcı olarak çözümlenebilmesi barış inşası kadar devlet inşası süreçlerinin de desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Bir önceki kısımda örnekleri verilen güvenlik odaklı ve tarafgir tutumların aksine Türkiye bu süreçte insan odaklı ve bütüncül bir diplomasi anlayışı ortaya koyarak meseleye kapsamlı bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu doğrultuda insani diplomasi araçlarını etkin bir şekilde kullanan Türkiye uluslararası toplumda İsrail'e karşı caydırıcı bir tepki oluşturulması amacıyla farkındalık oluşturma çabalarında bulunmuştur. Örneğin, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 7 Ekim sonrası katıldığı tüm uluslararası toplantılarda (“Türk Devletleri Teşkilatı”, “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı”, “İslam İşbirliği Teşkilatı” ve “Arap Ligi” gibi) Filistin için barış diplomasisi yürütmüş, yine bu amaçla mevkidaşlarıyla ikili ve çok taraflı temaslarda bulunmuştur (Türkten, 29.12.2023; ayrıca bakınız Telci, 2023; Duran, 2023). Bununla birlikte, Türkiye'nin insani diplomasi girişimleri Gazze'de sağlık altyapısının tahrip olması dolayısıyla sağlık hizmetine ihtiyaç duyan sivillerin Türkiye'de tedavi edilmesi gibi çeşitli sorunlara da odaklanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 27.10.2023). Ayrıca bütüncül Gazze diplomasisi çatışma sonrası süreçte izlenecek yol haritasını oluşturmayı kapsamaktadır. Gazze aralıklarla İsrail'in bombalı saldırılarına maruz kalması sebebiyle ekonomik ve sosyal altyapı açısından harap olmuş

durumdadır. Bu doğrultuda, kalkınma ve devlet inşası süreçlerinin bir arada yürütülmesi gerekmektedir (Daoudi ve Khalidi, 2008: 35). Türkiye'nin çatışma sonrası alternatif barış inşası çerçevesi Gazze'nin yeniden inşası için fon oluşturulmasına özellikle dikkat çekmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan bu konuyu İslam İşbirliği Teşkilatı ve Arap Ligi zirvesinde dile getirerek başta Körfez ülkeleri olmak üzere İslam dünyasında koordinasyon oluşmasına öncülük etmiştir (Türkten, 29.12.2023).

İkincisi, Gazze diplomasisi Filistin'de barış ve adalet için uluslararası toplumun baskı-gözetim araçlarından etkili biçimde faydalanabilecek mekanizmalar geliştirmiştir. Örneğin, Cumhurbaşkanı Erdoğan "bölgede etkili tüm aktörlerin yer alacağı bir Uluslararası Filistin-İsrail Barış Konferansı düzenlenmesi" önerisini dile getirmiştir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 25.10.2023). Tarihsel süreçte bölge dışı büyük güçlerin tek taraflı ve zorlayıcı müzakere girişimlerinde başarısız olduğu göz önüne alındığında bölgesel aktörleri sürece dahil etme düşüncesi bağlayıcı bir karar alınabilmesi ve uygulanabilmesi için önemli sonuçlar doğurabilecektir. Bu kapsamda, barış inşası için Gazze diplomasisinin ortaya koyduğu en önemli alternatif mekanizma "garantörlük formülüdür". Dışişleri Bakanı Hakan Fidan 21 Ekim'de Kahire'deki Barış Zirvesi'nde Türkiye'nin Filistin'de barış sağlanması için garantörlük sistemi kurulması önerisini açıklamıştır (BBC News Türkçe, 24 Ekim 2023).

Kavram olarak garantörlük uluslararası ilişkilerde çeşitli örnekleri olmakla birlikte genel anlamda bir sorun ya da anlaşmazlığın üçüncü taraf aktörlerin gözetimi, teşviki ve/veya korumasında bir statüye ulaştırılmasını ifade etmektedir. Bakır (17.01.2024) Türkiye'nin garantörlük formülü önerisiyle temel hedefinin Gazze'de ateşkesin sağlanması ve çatışmaların kalıcı ve sürdürülebilir şekilde durdurulması olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Filistin'de barış, güvenlik ve istikrarın tesisi için uluslararası garantörlerin gözetiminde bir geçiş süreci başlatılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, sert güce dayalı bir caydırıcılık yerine uluslararası toplumun gözetimi ve caydırıcı etkisini etkin bir şekilde barış inşası sürecine dahil etmeyi hedefleyen Türkiye'nin formülü İsrail ve Filistin arasındaki asimetrik güç kapasitelerinin süreci sekteye ugratmasının da önüne geçebilecektir.

Ancak Rusya Federasyonu'ndan gelen güçlü destek dışında uluslararası toplumda garantörlük formülüne yönelik net ve olumlu bir tepki oluşmadığı gözlemlenmektedir. Formüle ilişkin "kayıtsızlık" olarak nitelendirilebilecek bu yaklaşımın ardında ağırlıklı olarak jeopolitik ve güvenlik merkezli kaygıların bulunduğu ileri

sürülebilir. Acer'e göre de (2023: 4) başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler Türkiye'nin garantör ülke olarak Filistin-İsrail meselesinde başat bir aktöre dönüşmesine sıcak bakmamaktadır. Ayrıca Batılı ülkelerin İsrail'in saldırgan politikalarına karşı çoğunlukla taraflı bir tutum takınması Türkiye'nin önerisine de mesafeli durmalarına yol açmaktadır (Acer, 2023: 3). Bu noktada bölge ülkelerinden de Türkiye'nin garantörlük çerçevesine yönelik güçlü bir karşılık gelmediği gözlemlenmektedir (Bakır, 17.01.2024). Gazzede ateşkes sağlanması için yapılan görüşmelerde Türkiye'nin aksine Mısır ve Katar gibi bölge ülkelerinin daha etkili roller üstlenmesi de bu tutumun önemli bir sonucudur (Independent Türkçe, 31.01.2024). Garantörlük formülü, jeopolitik kaygıların yanı sıra içeriği ve Türkiye'nin bu konudaki motivasyonlarının muğlak olduğu gerekçesiyle de eleştirilmektedir. Ancak Türkiye'nin garantörlük çerçevesi ve içeriğinin müzakere sürecine taraf olacak aktörler tarafından uzlaşma içinde belirlenmesi gerektiğini dile getirmesi bu eleştirilerin yersiz olduğunu göstermektedir (BBC News Türkçe, 24 Ekim 2023). Bu noktada, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "insani, siyasi ve askerî varlığımızla Filistin tarafının garantörlerinden biri olmaya hazırız. Bu konuda hüsnüniyet ve irade sahibi ülkeleri bir an önce bu teklifimizi değerlendirmeye, somut adım atmaya, barışa giden kapıları aralamaya davet ediyoruz" demeci Türkiye'nin temel motivasyonunun Filistin'de barış için uluslararası toplumda farkındalık ve koordinasyon sağlanması olduğunu açıkça göstermektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 27.10.2023). Bununla birlikte, Türkiye bölgesindeki diğer anlaşmazlıklarda (örneğin, "Astana Süreci" ve "Rusya-Ukrayna Savaşı" gibi) sergilemiş olduğu başarılı arabuluculuk-kolaylaştırıcılık performansı ile tarafsız ve adil bir imaj oluşturmuştur. Ayrıca aktif insani diplomasi anlayışıyla 2000'lerden itibaren Filistin davasının önde gelen savunucularından biri olarak Filistin'in bağımsız bir devlet kurabilmesine yönelik siyasal-ekonomik ve teknik desteğini istikrarlı bir şekilde sağlamaktadır. Bu ve benzeri örnekler Türkiye'nin bölgesinde adalet ve güvenlik sağlanmasına katkıda bulunma motivasyonu ile tecrübe ve kapasitelerini yönlendirmek istediğini kanıtlar niteliktedir.

Üçüncüsü, Türkiye 2000'lerde aktif bir Filistin diplomasisi icra etmiş, ancak savunuculuk ve arabuluculuk-kolaylaştırıcılık rolleri kapsamında etkisi sınırlı kalmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi Türkiye'nin İsrail ve Filistin taraflarını belirli bir sürece zorlayacak/teşvik edecek sert güç kapasitelerinden yoksun olduğu göz önüne alındığında Filistin meselesinde hedeflenen aktif ve işlevsel konumun elde edilmesi daha çok yumuşak güç kapasitelerine – örneğin, her iki tarafla iyi ilişkiler yürütebilme, güvenilirlik ve gönüllülük ilkeleriyle hareket etme, siyasal çıkarlar

yerine insani kaygıları önceleme gibi – bağlı hale gelmektedir. Bu bakımdan, insan odaklı Gazze diplomasisi ile ortaya konulan garantörlük formülü ve diğer mekanizmalar Türkiye'nin barış inşası sürecinde etkisini daha da arttıracak bir konum elde etmesine önemli katkılar sağlayabilecektir. Işıksal (2024: 15) garantörlük çerçevesi kapsamında Türkiye'nin Filistin'le kültürel ve dini bağları, Türk toplumunda Filistin meselesine yönelik olumlu destek gibi yumuşak güç kapasitelerini işlevsel bir şekilde kullanabileceğini kaydetmiştir. Ayrıca Acer'in de (2023:2) belirttiği gibi, garantörlük kapsamında sahip olunan konum anlaşmazlıkların çözümü açısından Türkiye'nin daha önceki arabuluculuk girişimlerinde elde ettiği sonuca kıyasla daha kalıcı ve somut bir çözüm imkânı verebilecektir. Bununla birlikte, Türkiye Filistin'de barış için sunduğu manevi ve hukuki desteğin yanı sıra garantörlük kapsamında sahada da ihtiyaç duyulan desteği sağlayabilecektir (Uzer, 2023: 5).

SONUÇ

7 Ekim sonrası Gazze'de daha önce benzeri görülmemiş bir insani kriz meydana gelmiştir. Gazze'deki insani krizin sonlandırılması engelleyen başlıca unsurların aynı zamanda Filistin-İsrail meselesinde de barışçıl bir çözümün önünü tıkayan dinamiklerle ilişkili olduğu gözlemlenmektedir. Çalışma söz konusu çözümsüzlüklere ilişkin 3 temel eğilimin etkisine odaklanmıştır. Birincisi, Filistin-İsrail meselesine taraf olan aktörlerin çoğunluğu- başta Batılı ülkeler olmak üzere- geleneksel diplomasi yaklaşımı çerçevesinde İsrail'in güvenlik kaygılarını öncelemekte ve insani krizin yarattığı sorunlara çözüm üretmede yetersiz kalmaktadır. İkincisi, Filistin ve İsrail arasındaki asimetric güç kapasiteleri İsrail'in yayılmacı politikalarının meşrulaştırılması sonucunu doğurmaktadır. Bu kapsamda, İsrail'in uluslararası hukuka aykırı ve insan haklarını ihlal eden politikardan caydırılmasında uluslararası toplumun baskısı büyük önem kazanmaktadır. Üçüncüsü, İsrail'in Filistin halkına bütüncül şekilde uyguladığı kontrol, izolasyon ve kuşatma politikaları meselenin barışçıl müzakereler yoluyla çözümlenebileceğine duyulan inancı azaltmakta ve her iki tarafın şiddete başvurma sıklığını arttırmaktadır.

Öte yandan, Türkiye 7 Ekim sonrası süreçte insani diplomasi yaklaşımıyla şekillendirdiği Gazze diplomasisini hayata geçirmiştir. Gazze diplomasisi gerek insani krizin sonlandırılması gerek Filistin'de barışın tesis edilmesi süreçlerinde yaşanan çözümsüzlükleri aşabilecek yenilikler – alternatif fikir ve mekanizmalar sunmuştur. Öncelikle, Gazze diplomasisi insan odaklı ve bütüncül bir yaklaşımla

sadece insani yardımlar sağlamanın ötesine geçmiş aynı zamanda uluslararası toplumda Filistin'in savunuculuğunu yaparak farkındalık oluşturulmasına öncülük etmiştir. Bununla birlikte, Filistin'de devlet inşası ve ekonomik kalkınma süreçlerinin bir arada yürütülmesine yönelik somut adımlar ve yol haritaları tasarlamıştır. İkincisi, Filistin-İsrail meselesinin iki-devletli çözüm temelinde çözümlenebilmesi amacıyla çok taraflılığa dayalı ve uluslararası toplumu sürece dahil eden bir çerçeve geliştirmiştir. Bunun en önemli mekanizması garantörlük formülüdür. Muğlak ve pragmatik olduğu yönündeki şüphe ve eleştirilere karşılık formül Filistin'de uluslararası hukukun üstünlüğüne saygı duyan ve çok taraflılık ilkesine dayanan barışçıl bir çözümün hayata geçirilmesini mümkün kılabilecektir. Bu bakımdan, çalışma formülü iki-devletli çözüme dayanan, insan odaklı ve işlevsel bir öneri olarak tanımlanmış ve Filistin-İsrail meselesinde bir dönüm noktası teşkil ettiğini tartışmıştır. Üçüncüsü, Gazze diplomasisi Türkiye'ye Filistin'de barış inşası ve bağımsız devlet kurma amaçlarına yönelik etkisini önemli ölçüde arttıracak başat bir konum sağlamaktadır. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan garantörlük formülü kapsamında Türkiye'nin Filistin tarafına garantör ülkelerden biri olabileceğini dile getirmiştir. Filistin'e garantör olması durumunda Türkiye hem barış sürecinin sürdürülmesi hem de Filistin'in sahada ihtiyaç duyduğu desteğin sağlanmasına daha büyük katkılarda bulunabilecektir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin aktif ve insani Gazze diplomasisini öne çıkaran temel nitelik insani krize çözümler üretmesinin yanı sıra Filistin-İsrail meselesinde barışın tesisi için insani ve işlevsel bir çerçeve sunabilmesidir. Ancak bu alternatif çerçeve kapsamında geliştirilen mekanizmaların hayata geçirilebilmesine yönelik imkân ve sınırların daha çok tartışılması ve farkındalığın artırılması gerekmektedir. Çalışmanın sonuçları bu amaca katkı sağlamanın yanı sıra insanîyetçilik, uluslararası iş birliği ve çok taraflılık ilkelerinin etkin şekilde işletildiği somut bir insani diplomasi örneği ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, bölgesel ve uluslararası barışın tesisi için başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere diğer aktörlerin insani diplomasi alanında takip edebileceği işlevsel bir çerçevenin geliştirilmesine de fayda sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- ABU SAADA, Mohammed ve Yıldırım Turan (2020). "European-Israeli Military Relations During Israel Regional Wars (2006-2016)", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, 2020, ss.209-32.
- ACAR, Necmettin (2023). "Orta Doğu Güvenlik Mimarisinde Yaşanan Değişimin İsrail Siyasetine Etkileri", **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt:28, Sayı:112, ss.1-20.
- ACER, Yücel (2023). "Filistin-İsrail Barışı için Türkiye'nin Garantörlük Teklifi ve Önemi", **SETA Perspektif**, Sayı:376, www.setav.org (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- ADAM, Philipp (2015). "Turkey: A Viable Peace Broker In The Israeli-Palestinian Conflict?", **Willamette Journal of International Law and Dispute Resolution**, Cilt:23, Sayı:1, ss.115-140.
- AKPINAR, Pınar (2013). "Turkey's peacebuilding in Somalia: The limits of humanitarian diplomacy", **Turkish Studies**, Cilt:14, Sayı:4, ss.735-757.
- ALTUNIŞIK, Meliha ve Esra Cuhadar (2010). "Turkey's Search for a Third-Party Role in Arab-Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?", **Mediterranean Politics**, Cilt:15, Sayı:3, ss.371-392.
- ALTUNIŞIK, Meliha (2022). "Humanitarian diplomacy as Turkey's national role conception and performance: evidence from Somalia and Afghanistan", **Southeast European and Black Sea Studies**, DOI: 10.1080/14683857.2022.2131978.
- AMIR, Merav (2017). "Revisiting politicicide: state annihilation in Israel/Palestine", **Territory, Politics, Governance**, Cilt:5, Sayı:4, ss.368-387.
- ANADOLU AJANSI (17.10.2023). **Türkiye'den İsrail-Filistin konusunda garantörlük** formülü önerisi, <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/turkiyeden-israil-filistin-konusunda-garantorluk-formulu-onerisi/1817496> (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- ARAS, Bülent (2000). "Turkish Foreign Policy And Jerusalem: Toward A Societal Construction Of Foreign Policy", **Arab Studies Quarterly**, Cilt:22, Sayı:4, ss.31-58.
- ARAS, Bülent (2009). **Turkey and the Palestinian Question**, SETA Policy Brief No:27, www.setav.org (Erişim Tarihi:19.01.2024).

- AYKAN, Mahmut Bali (1993). "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s", **International Journal of Middle East Studies**, Cilt:25, Sayı:1, ss.91–110.
- BAKIR, Ali. (17.01.2024). "Turkey's "Guarantor System" for Ending the Gaza War Has Limitations". **Arab Center Washington DC**. <https://arabcenterdc.org/resource/turkeys-guarantor-system-for-ending-the-gaza-war-has-limitations/> (Erişim Tarihi:25.03.2024).
- BBC NEWS TÜRKÇE (13.12.2017). **İslam İşbirliği Teşkilatı: Doğu Kudüs Filistin'in başkentidir**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42337996#:~:text=%C4%B0stanbul'da%20T%C3%BCrkiye'nin%20daveti,Filistin'i%20tan%C4%B1yoruz%22%20dendi> (Erişim Tarihi:24.03.2024).
- BBC NEWS TÜRKÇE (24.10.2023). **Türkiye'nin İsrail-Filistin sorununun çözümü için önerdiği garantörlük modeli dünyada nasıl algılandı?** <https://www.bbc.com/turkce/articles/cd1dp7gjjro> (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- BELCASTRO, Francesco (2023). **The great powers and the Palestine-Israel issue**. Editörler: Benjamin Houghton ve Kasia Houghton, **China, Russia, and the USA in the Middle East**. Routledge.
- BINDER, Andrea ve Claudia Meier (2011). "Opportunity knocks: Why non-Western donors enter humanitarianism and how to make the best of it", **International Review of the Red Cross**, Cilt:93, Sayı:884, ss.1135–49.
- BLOOMBERG HT (09.10.2023). **AB Filistin'e kalkınma yardımı ödemelerini askıya aldı** <https://www.bloomberght.com/ab-filistin-e-kalkinma-yardimi-odemele-rini-askiya-aldi-2339801> (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- BULUT, Seher (21.11.2023). "7 Ekim Sonrasında Türkiye'nin Gazze Diplomasisi", **ORSAM**, <https://www.orsam.org.tr/tr/7-ekim-sonrasinda-turkiyenin-gazze-diplomasisi/>. (Erişim Tarihi:25.03.2024).
- COOPER, Andrew (2013). "The Changing Nature of Diplomacy", içinde Andrew F. Cooper, Jorge Heine, ve Ramesh Thakur (Ed.), **The Oxford Handbook of Modern Diplomacy** (ss. 33-54), Oxford University Press, UK.
- CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI (2020). **Yüzyılın İşgali Tek Taraflı Planların Gölgesinde: Filistin**, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI (25.10.2023). **Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Bölgede etkili tüm aktörlerin yer alacağı bir ‘Uluslararası Filistin-İsrail Barış Konferansı’ düzenlenmesini öneriyoruz”**, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-bolgede-etkili-tum-aktorlerin-yer-alacagi-bir-uluslararasi-filistin-israil-baris-konferansi-duzenlenmesini-oneriyoruz> (Erişim Tarihi:19.01.2024).

ÇINKARA, Gökhan ve Batu Coşkun (2023). “Mapping the Genesis of the Abraham Accords Elite Preferences, Rising Nationalism, and the Quest for Political Stability”, **Insight Turkey**, Cilt:25, Sayı:2, 63-76.

DAOUDI, Hanna ve Raja Khalidi (2008). “The Palestinian War-Torn Economy: Aid, Development and State Formation”, **A Contrario**, Cilt:5, Sayı:1, ss.23-36.

DAVUTOĞLU, Ahmet (2001). **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul.

DAVUTOĞLU, Ahmet (2012). “**Principles of Turkish foreign policy and regional political structuring**”, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1336135395-4.Principles_of_Turkish_Foreign_Policy_and_Regional_Political_Structuring_by_Ahmet_Davutoglu.pdf (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

DAVUTOĞLU, Ahmet (2013). “Turkey’s humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects”, **Nationalities Papers**, Cilt:41, Sayı:6, ss.865–870.

DAĞCI, Kenan ve Elif Sak. (2016). “AB'nin Dış Politikası Açısından Filistin-İsrail Sorununa Temel Yaklaşımı ve Araçları: Deklarasyonlar Ve Ekonomik Yardımlar”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:10, ss.9-30.

DE LAURI, Antonio (2018). “Humanitarian diplomacy: A new research” agenda”, **Cambridge Market Insights Brief 4** <https://www.cmi.no/publications/6536-humanitarian-diplomacy-a-new-research-agenda> (Erişim Tarihi:19.01.2024).

EGELAND, Jan (2013). “Humanitarian Diplomacy”, içinde Andrew F. Cooper, Jorge Heine, ve Ramesh Thakur (Ed.), **The Oxford Handbook of Modern Diplomacy** (ss. 353-369), Oxford University Press, UK.

DEİK (2017). **Filistin Ülke Bülteni**, <https://www.deik.org.tr/uploads/filistin-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf> (Erişim Tarihi:19.01.2024).

- DOBROWOLSKA-POLAK, Joanna (2014). "Humanitarian Diplomacy of the European Union", **Open Europe: Cultural Dialogue Across Borders**, Cilt:5, ss.115-126.
- DOĞAN, Soner ve Mesut Özcan (2023). "İsrail-Filistin Sorununa Bir Çözüm Önerisi: Türkiye'nin Garantörlük Teklifi", **ORSAM**, <https://www.orsam.org.tr/tr/israil-filistin-sorununa-bir-cozum-onerisi-turkiyenin-garantorluk-teklifi/>. (Erişim Tarihi:25.03.2024).
- DURAN, Burhanettin (2023). "Filistin Sorunu ve Türkiye'nin Rolü", **Kriter**, Cilt:8,Sayı:84,ss.6-8.
- DÜLGER, Kenan (2017). "Etkinliği Giderek Artan Yeni Bir Kavram Olarak İnsani Diplomasi Ve Bu Alanda Örnek Teşkil Eden Türkiye'nin İnsani Diplomasi Anlayışı", **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2,ss.1-20.
- ERTEM, Helin Sarı (2019). "Filistin'in Sosyo-Ekonomik Sorunlarının Giderilmesinde Türkiye'nin İmkân ve Sınırları", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, ss.133-168.
- FRAIHAT, Ibrahim ve Basem Ezbidi (2023). "The Lasting Impact of Trump's 'Deal of the Century' on the Question of Palestine", **Middle East Critique**, DOI:10.1080/19436149.2023.2261082.
- GILLEY, Bruce (2015). "Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism", **Perceptions**, Cilt:20, Sayı:1, ss.37-58.
- GÜRKAYNAK, Esra (2007). "Turkey As A Third Party In Israeli-Palestinian Conflict: Assessment and Reflections", **Perceptions**, Cilt:Bahar, ss.89-108.
- HALE, William (2009). "Turkey and the Middle East in the 'New Era'", **Insight Turkey**, Cilt:11, Sayı:3, ss.143-159.
- HAŞIMI, Cemalettin (2014). "Turkey's Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation". **Insight Turkey**, Cilt:16, Sayı:1, ss.127-145.
- INDEPENDENT TÜRKÇE (31.01.2024). **Mısır ile Katar arabuluculuğu, Gazze'de ateşkes konusunda anlaşmaya yakın mı?**, <https://www.indyturk.com/node/694911/d%C3%BCnya/m%C4%B1s%C4%B1r-ile-katar-arabuluculu%C4%9Fu-gazgede-ate%C5%9Fkes-konusunda-anla%C5%9Fmaya-yak%C4%B1n-m%C4%B1>. (Erişim Tarihi:25.03.2024).

- IŞIKSAL, Hüseyin (2024). "The Palestinian-Israeli Conflict and the Requirements of a Guarantorship Model", **Sam Papers No. 25**, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM).
- KALIN, İbrahim (2011). "Turkish Foreign Policy: Framework, values, and mechanisms", **International Journal**, Cilt:67, Sayı:1, ss 7-21.
- KOCABIYIK, Hasan (2019). "Değişen Diplomasi Anlayışı, Kamu Diplomasisi ve Türkiye", **Avrasya Etüdleri**, Cilt:55, Sayı:1, ss.163-196.
- KOÇ, Engin (2020). "İran Ve Suudi Arabistan Rekabetinin İsrail Ve Filistin Sorunu Üzerinden Analizi", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, ss.233-263.
- KÖSEBALABAN, Hasan (2010). "The Crisis In Turkish-Israeli Relations: What Is Its Strategic Significance?", **Middle East Policy**, Cilt:17, Sayı:3, ss.36-50.
- KUBICEK, Paul (2022). "Contrasting theoretical approaches to Turkish foreign policy", **Turkish Studies**, Cilt:23, Sayı:5, ss.645-658.
- LANGAN, Mark (2017). "Virtuous Power Turkey in Sub-Saharan Africa: The 'Neo-Ottoman' Challenge to the European Union", **Third World Quarterly**, Cilt:38, Sayı:6, ss.1399-1414.
- LE MORE, Anne (2008). **International Assistance to the Palestinians After Oslo: Political Guilt, Wasted Money**. Taylor & Francis.
- MANNA, Adel (2013). "The Palestinian Nakba and its Continuous Repercussions", **Israel Studies**, Cilt:18, Sayı:2, ss.86-99.
- MENGÜASLAN, Hikmet (2023). "Turkish Aid Allocation in Turbulent Times: Changes and Continuities in Turkish Aid Modality", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 25.Özel Sayı, ss.135-160.
- MINEAR, Larry ve Hazel Smith (Editörler) (2007). **Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft**, United Nations Press, Tokyo.
- MORAG, Nadav (2001). "Water, Geopolitics and State Building: The Case of Israel", **Middle Eastern Studies**, Cilt:37, Sayı:3, ss.179-198.
- NEWMAN, Daniel (2002). "The geopolitics of peacemaking in Israel-Palestine", **Political Geography**, Cilt:21, Sayı:5, ss.629-646.

- OECD/DAC (2010). **DAC Statistical Reporting Directives** www.oecd.org/dataoecd/28/62/38429349.pdf (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- OECD. **Aid by Sector and donor**. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=Table5, (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- OMİDİ, Ali (2021). The Evolutionary Feature of Turkey's Soft Power in the Middle East, 2011-2020. **Insight Turkey**, 23 (4). 11-25.
- PERTILE Marco ve Sondra Faccio (2020). "What we talk about when we talk about Jerusalem: The duty of non-recognition and the prospects for peace after the US embassy's relocation to the Holy City", **Leiden Journal of International Law**, Cilt:33, Sayı:3, ss.621-647.
- PRESSMAN, Jeremy (2003). "The Second Intifada: Background and Causes of the Israeli-Palestinian Conflict", **Journal of Conflict Studies**, Cilt:23, Sayı:2, ss.114-141.
- QUADIR, Fahimul (2013). "Rising Donors and the New Narrative of 'South-South' Cooperation: what prospects for changing the landscape of development assistance programmes?", **Third World Quarterly**, Cilt:34, Sayı:2, ss.321-338.
- ROY, Sara (1999). "De-development Revisited: Palestinian Economy and Society Since Oslo", **Journal of Palestine Studies**, Cilt:28, Sayı:3, ss.64-82.
- RÉGNIER, Philippe (2011). "The emerging concept of humanitarian diplomacy: identification of a community of practice and prospects for international recognition", **International Review of the Red Cross**, Cilt:93, Sayı:884, ss.1211-1237.
- SABUNCU, Ömer (2021). "Hz. Ömer Döneminde (634-644) Beytülmağdis'in Fethi ve İskân", **Journal of Islamic Jerusalem Studies**, Cilt:21, Sayı:3, ss. 335-352.
- SANDER, Oral (2008). **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, İmge Yayınları, Ankara.
- SELA, Avraham ve Moshe Ma'oz (1997). **The PLO and Israel from Armed Conflict to Political Solution, 1964- 1994**, St. Martin's Press, New York.
- SHARP, Jeremy (2022). **US Foreign Aid to Israel**. Washington DC: Congressional Research Service.
- SHLAIM, Avi (2019). "The Rise and Fall of the Oslo Peace Process" içinde Louise Fawcett (editör), **International Relations of the Middle East** (ss.285-303), Oxford University Press, Oxford.

- ŞEYŞANE, Volkan ve Görkem Tanriverdi-Şeyşane (2022). "States as 'Humanitarians': The Turkish Brand of Humanitarian Diplomacy", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt:10, Sayı:1, ss.153-178.
- TANK, Pınar (2015). **Turkey As a Humanitarian Actor: The Critical Cases Of Somalia And Syria**. Norwegian Peacebuilding Resource Centre.
- TARTIR, Ala'a (2015). "Contentious Economics in Occupied Palestine", içinde Fawaz Gerges (Editor), **Contentious Politics in the Middle East**, Palgrave Macmillan, New York.
- T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI (27.10.2023). **İnsani, Siyasi ve Askeri Varlığımızla Filistin Tarafının Garantörlerinden Biri Olmaya Hazırız** <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/149864/-insani-siyasi-ve-asker-varligimizla-filistin-arafinin-garantorlerinden-biri-olmaya-haziriz> (Erişim Tarihi: 19.01.2024).
- TEKİN, Segâh (2023). "Türk Dış Politikasında İnsani Diplomasi: Latin Amerika Ve Karayiplerle İlişkiler", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı, ss.124-35.
- TELCİ, İsmail Numan (2023). "Bölgesel Barış ve İstikrarın Temininde Türkiye'nin Gazze Diplomasisi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:14,Sayı:131,ss.8-11.
- TIME (06.01.2024). **How Experts Believe Starvation Is Being Utilized in Gaza** <https://time.com/6552740/gaza-israel-starvation-hunger/> (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- TİKA. **TİKA Kalkınma Yardımları Raporları**, https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/lis-te/turkiye-kalkinma_yardimlari_raporlari-24?page=1 (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- TOBB-BIS (2006). **Baris İcin Sanayi Girisimi: Kavramsal Cerceve**, TEPAV, Ankara.
- TRT HABER (22.12.2023). **BMGK'den Gazze için "acil adım atılması" kararı** <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bmgkden-gazze-icin-acil-adim-atilmasi-karari-823090.html> (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- TURHAN, Yunus (2022). "Turkey as an emerging donor in the development community: The Turkish-type Development Assistance Model (TDAM)", **Development Policy Review**, Cilt:40, e12583.

- TÜRK TEN, Ferdi (29.12.2023). **Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan, 2023'te Gazze için yoğun diplomasi**, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-dan-2023te-gazze-icin-yogun-diplomasi/3095320> (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- UNCTAD (2023). **Developments in the economy of the Occupied Palestinian Territory**, https://unctad.org/system/files/official-document/tdbex74d2_en.pdf (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- UNRWA (15.03.2024). **90. Durum Raporu**, <https://www.unrwa.org/resources/reports/unrwa-situation-report-90-situation-gaza-strip-and-west-bank-including-east-Jerusalem> (Erişim Tarihi:22.03.2024).
- UZER, Umut (2023). "Guarantorship Model for Palestine: An Alternative Approach to Peace", **SAM Papers**, No. 24. Center for Strategic Research.
- WORLD BANK, **World Development Indicators**, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?contextual=default&end=2022&locations=TR&start=2002&view=chart> (Erişim Tarihi:19.01.2024).
- WOODS, Ngaire (2005). "The shifting politics of foreign aid", **International Affairs**, Cilt:81, Sayı:2, ss.393-409.
- YAVUZ, Hakan (2022). "The motives behind the AKP's foreign policy: neo-Ottomanism and strategic autonomy", **Turkish Studies**, Cilt:23, Sayı:5, ss.659-680.
- YILDIRIM, Elif (2019). "İnsani Diplomasi Faaliyetlerinin Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Etkisi", **OPUS International Journal of Society Researches**, Cilt:13, Sayı:19, ss.2562-2591.